

GÈNERE I DRET DE FAMÍLIA: UNA LECTURA DE L'HABITATGE FAMILIAR A PARTIR DEL LLIBRE SEGON DEL CODI CIVIL DE CATALUNYA

Rosa Milà Rafel
Professora ajudant doctora
Universitat Pompeu Fabra¹

Resum

L'objecte d'aquest article és analitzar, des d'una perspectiva de gènere, la protecció atorgada a l'habitatge familiar, prenent especialment en consideració les modificacions normatives introduïdes després de l'aprovació del llibre segon del Codi civil de Catalunya. Es defensa que la flexibilització de les normes sobre l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar pot tenir conseqüències rellevants en termes de gènere.

Paraules clau: habitatge familiar i parament de la llar, disposició de l'habitatge familiar, atribució o distribució de l'ús de l'habitatge familiar, matrimoni, parella estable, dret de família, gènere.

GENDER & FAMILY LAW: FAMILY HOME IN BOOK II OF THE CATALAN CIVIL CODE

Abstract

The aim of this paper is to analyze from a gender perspective the legal protection of the family home, regarding in particular the changes introduced following the approval of Book II

1. Aquest treball forma part de l'obra col·lectiva «El llibre segon del Codi civil de Catalunya. Una perspectiva de gènere», que va obtenir un ajut del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya (Resolució JUS/1313/2012, de 22 de juny, per la qual s'atorguen beques a la recerca, l'estudi i l'anàlisi en els àmbits de l'execució penal, la mediació penal, l'atenció a la víctima, l'Administració de justícia i el dret civil català (*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 6164 [5 juliol 2012]). El text complet del treball es pot consultar en línia a <http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Home/recerca/catalog/2012/llibre_segondocivil.pdf>.

El treball també s'emmarca en el projecte d'investigació «Reforma del derecho de familia y análisis unitario de su régimen patrimonial. Atribución de derechos de propiedad, pretensiones compensatorias y atención de necesidades a su disolución por crisis y por causa de muerte» (DER2011-27960), finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat i dirigit pel doctor Josep Ferrer Riba, catedràtic de dret civil de la Universitat Pompeu Fabra.

of the Catalan Civil Code. It is argued that the flexibility of the rules concerning the allocation of the use of the family home can have significant gender implications.

Keywords: family home and household goods, acts of disposal of the family home, allocation of the use of the family home, marriage, cohabitation, family law, gender.

1. PROTECCIÓ DE L'HABITATGE FAMILIAR EN EL LLIBRE SEGON DEL CODI CIVIL DE CATALUNYA I RELLEVÀNCIA DES D'UNA PERSPECTIVA DE GÈNERE

El llibre segon del Codi civil de Catalunya (en endavant, CCCat) atorga a l'habitatge familiar una protecció especial que s'estén no només al mateix immoble, sinó també al parament de la llar. La definició d'*habitatge familiar* no es troba recollida en el CCCat, però s'infereix de l'article 231-3.1 CCCat, d'acord amb el qual «[...] el domicili familiar és aquell on els cònjuges o bé un d'ells i la major part de la família conviuen habitualment». Habitatge familiar és, doncs, la residència habitual dels membres de la família.² En aquest sentit s'ha pronunciat la Sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (STSJC) de 30 de juliol de 2012 (RJ 2012/10035), segons la qual «[...] habitatge familiar és aquell en el que habitualment resideix la família i té per llar o centre de convivència, sense que es pugui confondre amb aquells altres en els que la família habita o utilitza temporal o estacionalment [...] o bé amb altres susceptibles de ser utilitzats, també, per comptar amb elements aptes per a servir de domicili familiar, encara que no ho siguin en el present» (fonament jurídic [FJ] 4t).

El fonament de la tutela de l'habitatge familiar és la protecció jurídica de la família i el seu objectiu és harmonitzar la protecció del dret a l'habitatge que correspon als membres de la família amb els interessos que un d'ells pugui tenir com a titular de l'habitatge.³ A més, cal tenir present, tal com anuncia expressament l'article 231-1

2. Les tres notes que caracteritzen l'habitatge familiar són l'habitabilitat, l'habitualitat i la necessitat com a residència habitual, d'acord amb Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», a Joan EGEA I FERNÁNDEZ i Josep FERRER I RIBA (dir.), i Esther FARNÓS I AMORÓS (coord.), *Comentari al llibre segon del Codi civil de Catalunya*, Barcelona, Atelier, 2014, p. 504. Joan Carles SEUBA TORREBLANCA, «Comentari a l'article 231-3 CCCat. Domicili familiar», a Joan EGEA I FERNÁNDEZ i Josep FERRER I RIBA (dir.), i Esther FARNÓS I AMORÓS (coord.), *Comentari al llibre segon del Codi civil de Catalunya*, p. 74, defineix l'habitatge habitual com «l'espai habitual on conviuen els membres de la família». En termes semblants, però en relació amb el Codi de família (CF), vegeu Josep SANTDIUMENGE I FARRÉ, «Comentari a l'art. 2 CF. Domicili familiar», a Joan EGEA FERNÁNDEZ i Josep FERRER RIBA (dir.), Albert LAMARCA I MARQUÈS i Covadonga RUISÁNCHEZ CAPELASTEGUI (coord.), *Comentaris al Codi de família, a la Llei d'unions estables de parella i a la Llei de situacions convivencials d'ajuda mútua*, Madrid, Tecnos, 2000, p. 72.

3. En aquest sentit, vegeu la Sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (STSJC) de

CCCat, que esdevé el pòrtic del títol del llibre segon, relatiu a la família, que la institució familiar comprèn tant les relacions familiars derivades del matrimoni com les derivades de la convivència estable en parella, i també les famílies formades per un sol progenitor amb els seus descendents i els fills no comuns que conviugin en el mateix nucli familiar com a conseqüència de la formació de famílies reconstituïdes.

La protecció de l'habitatge familiar es duu a terme, en el llibre segon, des d'una doble perspectiva. Durant el matrimoni o la convivència estable en parella, la protecció es fa mitjançant les normes aplicables en cas de disposició de l'habitatge familiar per part del cònjuge titular de tot o d'una quota indivisa (art. 231-9.1 i 234-3.2 CCCat). La finalitat és protegir l'altre cònjuge o convivent que no té la titularitat de l'habitatge, el qual pot ser alhora la part econòmicament més feble de la parella, i de manera indirecta els fills.

Per altra banda, en el llibre segon la protecció de l'habitatge es duu a terme, en cas de ruptura del matrimoni o de la parella estable, mitjançant les regles d'atribució o distribució de l'ús de l'habitatge familiar a un dels cònjuges o convivents. L'objecte d'aquestes darreres normes és, en primer lloc, la protecció de l'interès superior dels fills menors, ja que l'atribució de l'habitatge familiar constitueix una forma de pagament dels aliments a favor d'aquells fills per part del cònjuge o convivent titular; en segon lloc, en els casos de nul·litat del matrimoni, divorci o separació judicial, la finalitat és la prolongació de la solidaritat conjugal, ja que l'atribució de l'habitatge constitueix una manera d'abonar la prestació compensatòria (art. 233-20.7 CCCat).⁴

Determinades normes del llibre segon sobre atribució o distribució de l'ús de l'habitatge familiar poden tenir conseqüències de gènere rellevants. El llibre segon ha flexibilitzat les normes sobre atribució de l'ús de l'habitatge familiar respecte de les previstes en el Codi de família (en endavant, CF) amb el propòsit d'afavorir un trencament més net de la vinculació en cas de ruptura del matrimoni o de la parella estable (*clean break*).⁵ Les dones solen ser les beneficiàries del dret a l'ús de l'habitatge familiar en un elevat nombre de procediments i, en conseqüència, són les principals afectades per les modificacions.⁶ Destaquem entre les normes amb implicacions de gènere

28 de febrer de 2011 (RJ 2011/3123). L'habitatge familiar cobreix «[...] les necessitats de tots els membres de la família i no només d'un d'ells» (Sentència de l'Audiència Provincial de Barcelona [SAPB] de 18 de setembre de 1998, EDJ 1998/22211, fonament jurídic [FJ] 2n).

4. Mercè CASO SENAL, «Comentario a la sección 4ª del capítulo III. Atribución o distribución del uso de la vivienda familiar», a Encarnación ROCA TRÍAS (coord. gral.) i Pascual ORTUÑO MUNOZ (coord. vol.), *Persona y familia. Libro segundo del Código civil de Cataluña*, Madrid, Sepín, 2011a, p. 911; i Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8CCCat», p. 505-506.

5. Vegeu Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 503-504.

6. En aquest sentit, les dades de l'Institut Nacional d'Estadística (INE) sobre l'atribució de la guarda dels fills en divorcis de matrimonis entre cònjuges heterossexuals a Catalunya registren que el percentatge de guardes exclusives a favor de la mare fou d'un 43 % l'any 2008, d'un 42 % l'any 2009, d'un 41 % l'any 2010, d'un 38,54 % l'any 2011, d'un 32,89 % l'any 2012, d'un 32,62 % l'any 2013 i d'un 30,15 %

més rellevants, sens perjudici que se n'identifiquin d'altres al llarg d'aquest treball, les que estableixen la temporalitat en l'atribució de l'ús i les que no limiten l'autonomia privada dels cònjuges en els acords relatius a l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar, quan formen part del conveni regulador i el que s'ha pactat causa un greu perjudici a un dels cònjuges o s'ha pactat la configuració de la guarda compartida com a regla preferent, que contribueix a modificar el patró d'atribució quasi automàtica de l'habitatge al cònjuge guardador, habitualment la dona.

2. DISPOSICIÓ DE L'HABITATGE FAMILIAR

2.1. DISPOSICIÓ DURANT EL MATRIMONI O LA CONVIVÈNCIA: UNA MESURA QUE PROTEGEIX LA PART ECONÒMICAMENT MÉS FEBLE DE LA PARELLA

La primera mesura de protecció de l'habitatge familiar és la prevista en les normes que en regulen la disposició, que durant el matrimoni o la relació de parella estable és especialment tuitiva respecte del cònjuge o convivent no titular del bé. Quan l'habitatge familiar és propietat d'un dels cònjuges o convivents, o aquest és titular d'una quota indivisa, el llibre segon manté la necessitat que l'altre cònjuge o convivent no titular consenti l'alienació, el gravamen o, en general, tot acte de disposició de l'habitatge⁷ (art. 231-9.1 i 234-3.2 CCCat).⁸

L'acte de disposició realitzat sense el consentiment de l'altre cònjuge o convivent no titular o, si escau, sense autorització judicial, és anul·lable.⁹ Excepcionalment, aquesta protecció decau en favor dels adquirents de bona fe i a títol onerosos de l'habitatge familiar si el titular va manifestar que l'immoble no tenia dita condició i sens

l'any 2014. Si bé aquestes dades no han de coincidir necessàriament amb les relatives a l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar, s'hi poden aproximar, ja que, a falta d'acord, el jutge atribueix l'ús de l'habitatge, preferentment, al cònjuge que tingui atribuïda la guarda dels fills (en aquest sentit, vegeu el derogat art. 83.2a CF i el vigent art. 233-20.2 CCCat). Cal tenir en compte que les dades de l'INE inclouen també els supòsits en què la guarda s'atribueix al pare, els supòsits en què s'atribueix de manera compartida, els supòsits en què s'atribueix a altres persones i els casos en què no escau la seva atribució.

7. Segons la STSJC de 28 de febrer de 2008 (RJ 2009/3133), s'ha d'entendre per *acte de disposició* un «negoci jurídic encaminat a produir l'efecte translatiu, sigui de caràcter real o obligacional, com l'arrendament, que comprometi l'ús, i ja sigui aquest efecte present, o de futur, quan aquest es configuri com un element propi i directe de l'objecte mateix del negoci, com succeeix a la hipoteca [...]. [Ara bé] no es pot entendre comprès a l'art. 9 i concretament en el terme *en general* [...] qualsevol situació que, fora de l'acte de disposició tal com ha quedat configurat, pugui desembocar o desemboqui en la pèrdua del bé i en particular en una situació d'execució forçosa, com aquí ha succeït» (FJ 3r).

8. Aquests preceptes mantenen el que estableixen els art. 9 CF i 11 i 28 de la Llei d'unions estables de parella (LUEP). En relació amb la hipoteca de l'habitatge familiar, vegeu l'art. 569-31 CCCat.

9. Sobre el reconeixement de la pretensió de declaració que s'havia venut l'habitatge familiar sense el consentiment de l'altre cònjuge, encara que no se'n sol·licités cap conseqüència, vegeu la STSJC de 5 d'octubre de 2004 (RJ 2005/290).

perjudici de la responsabilitat del cònjuge que ha disposat de l'immoble sense el consentiment exigít. L'article 231-9 CCCat no exigeix la inscripció de la transmissió en el Registre de la Propietat com a requisít indispensable per a mantenir el tercer en la seva adquisició.¹⁰

Aquesta regulació, que no és cap novetat i que és comuna a la majoria d'ordenaments jurídics europeus,¹¹ permet protegir els interessos de la part que no té la titularitat, o si més no la plena titularitat, d'un bé familiar essencial que compleix una finalitat constitucional (art. 47 CE), la qual pot ser, a més, la part econòmicament més feble de la parella. Com sabem, sovint aquesta part és la dona. El caràcter tuitiu de la norma es manifesta amb la seva imperativitat, que impedeix que s'exclougui la necessitat del consentiment per mitjà d'un pacte, com també que aquest consentiment s'atorgui amb caràcter general.

2.2. DISPOSICIÓ AMB POSTERIORITAT A LA RUPTURA: PONDERACIÓ DELS INTERESSOS DEL CÒNJUGE TITULAR I DEL BENEFICIARI DE L'ÚS DE L'HABITATGE FAMILIAR

Amb posterioritat a la nul·litat del matrimoni, la separació o el divorci, o a la ruptura de la parella estable, el propietari de l'habitatge familiar pot disposar d'aquest sense el consentiment del cònjuge o convivent beneficiari del dret d'ús i sense autorització judicial, però sens perjudici d'aquest dret (art. 233-25 CCCat). Aquesta previsió contrasta amb l'article 96.4 del Codi civil espanyol (en endavant, CC), que exigeix «[p]ara disponer de la vivienda y bienes indicados cuyo uso corresponda al cónyuge no titular [...] el consentimiento de ambas partes o, en su caso, autorización judicial».

Malgrat les diferències amb el CC, la regulació catalana no desempara el cònjuge beneficiari del dret d'ús de l'habitatge familiar. El legislador català pondera, després de la ruptura de la relació, els interessos d'aquell amb els del cònjuge titular de l'habitatge familiar per a disposar-ne lliurement. Així, el CCCat configura el dret d'ús del cònjuge no propietari com un dret real.¹² En conseqüència, pot oposar el seu dret

10. En aquest sentit, vegeu Antoni CUMELLA GAMINDE, «Comentari a l'article 231-9 CCCat. Disposició de l'habitatge familiar», a Joan EGEA I FERNÁNDEZ i Josep FERRER I RIBA (dir.), i Esther FARNÓS I AMORÓS (coord.), *Comentari al llibre segon del Codi civil de Catalunya*, p. 94.

11. Vegeu el principi 4:5, relatiu a la protecció de l'habitatge familiar i el parament de la llar, dels Principis de dret europeu de família sobre les relacions patrimonials entre esposos (COMMISSION OF EUROPEAN FAMILY LAW, *Principles on property relations between spouses*, 2013, disponibles en línia a: <<http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PRS-English1.pdf>>). Sobre els antecedents de la norma en altres ordenaments jurídics, vegeu Joaquín María LARRONDO LIZARRAGA, «Comentari a l'art. 9 CF. Disposició de l'habitatge familiar», a Joan EGEA FERNÁNDEZ i Josep FERRER RIBA (dir.), Albert LAMARCA I MARQUÈS i Covadonga RUISÁNCHEZ CAPELASTEGUI (coord.), *Comentaris al Codi de família*, p. 124.

12. En aquest sentit, la Sentència del Tribunal Suprem (STS) (Sala Primera) de 18 de gener de 2009 (RJ 2010/1274) afirmà que «el Código civil no ha querido conferir a la atribución de la vivienda familiar la naturaleza de derecho real, a diferencia de lo que ha ocurrido en el derecho catalán, en el que el art. 83.3

enfront de tercers i, en especial, enfront dels adquirents de bona fe i a títol oneros de l'habitatge familiar, sempre que l'inscrigui en el Registre de la Propietat (art. 233-22 CCCat i 34 de la Llei hipotecària).¹³

3. ATRIBUCIÓ O DISTRIBUCIÓ DE L'ÚS DE L'HABITATGE FAMILIAR

3.1. ATRIBUCIÓ O DISTRIBUCIÓ DE L'ÚS DE L'HABITATGE FAMILIAR EN CAS DE NUL·LITAT DEL MATRIMONI, DE DIVORCI O DE SEPARACIÓ JUDICIAL

En els procediments sobre nul·litat del matrimoni, divorci o separació judicial, el jutge pot atribuir el dret d'ús de l'habitatge familiar a un dels cònjuges o pot distribuir aquest ús entre ambdós, ja sigui com a mesura provisional (art. 233-1f CCCat) o com a mesura definitiva, a proposta dels cònjuges en el conveni regulador o de la mateixa autoritat judicial (art. 233-4 CCCat). A més, tal com ja havia admès la jurisprudència anterior al llibre segon,¹⁴ l'autoritat judicial pot substituir l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar, d'acord amb l'article 233-20.6 CCCat, «per la d'altres residències si són idònies per a satisfer la necessitat d'habitatge del cònjuge i els fills».

3.1.1. Regles per a la determinació del cònjuge beneficiari de l'ús

3.1.1.1. Primera regla

Si hi ha acord aprovat, l'ús s'atribueix al cònjuge que hagin acordat o a ambdós per períodes determinats (art. 233-20.1 CCCat).

En primer lloc i com una manifestació més de l'autonomia privada en l'àmbit del dret de família, l'article 233-20.1 CCCat estableix que l'ús de l'habitatge familiar, amb el seu parament, s'atorga al membre de la parella que han acordat els mateixos cònju-

CF y el art. 233-22 del Proyecto de libro II del Código civil catalán se han decantado claramente por configurar el derecho de uso del cónyuge no propietario y de los hijos como un derecho de esta naturaleza, al declararlo inscribible en el Registro de la Propiedad» (FJ 6è).

13. Vegeu Santiago ESPIAU ESPIAU, «Capítulo 15. La disposición de la vivienda familiar en el libro segundo del Código civil de Cataluña», a Reyes BARRADA ORELLANA, Martín GARRIDO MELERO i Sergio NASARRE AZNAR (coord.), *El nuevo derecho de la persona y de la familia. Libro segundo del Código civil de Cataluña*, Barcelona, Bosch, 2011, p. 424-427. En el mateix sentit, en relació amb el CF, vegeu Joaquín BAYO DELGADO i Antoni CUMELLA GAMINDE, «Comentari a l'art. 83 CF. Ús de l'habitatge familiar», a Joan EGEA FERNÁNDEZ i Josep FERRER RIBA (dir.), Albert LAMARCA i MARQUÈS i Covadonga RUISÁNCHEZ CAPELASTEGUI (coord.), *Comentarios al Codi de família*, p. 400-401.

14. Vegeu un resum d'aquesta jurisprudència en la STSJ de 30 de juliol de 2012 (RJ 2012/10035).

ges. El precepte també admet que aquests pactin la distribució de l'ús de l'habitatge entre ells per períodes de temps determinats.¹⁵ El tenor literal de la norma —que es refereix a «l'atribució de l'habitatge familiar [...] a un d'ells [...]»— permet descartar que l'ús de l'habitatge familiar es pugui atribuir a ambdós al mateix temps, encara que hi hagi acord sobre aquesta qüestió¹⁶ i que, en aplicació de l'article 83 CF, la jurisprudència considerés vàlids aquests acords en casos excepcionals.¹⁷

Des d'una perspectiva de gènere, la principal qüestió que plantegen els acords relatius a l'atribució i la distribució de l'ús de l'habitatge familiar és la de l'abast i els límits de l'autonomia de la voluntat dels cònjuges en la determinació del seu contingut i, en especial, quan allò pactat causi un greu perjudici a un dels cònjuges.

L'acord sobre l'atribució o la distribució de l'ús de l'habitatge familiar pot formar part del contingut de l'escriptura pública en la qual es formalitzen pactes en previsió d'una ruptura matrimonial (art. 231-20 CCCat) o, produïda la ruptura, pot formar part del conveni regulador (art. 233.2b CCCat). L'article 233-21.3 CCCat assenyala dos límits: d'una banda, «no són eficaços els pactes que perjudiquin l'interès dels fills»; de l'altra, tampoc no ho són «[...] si no s'han incorporat a un conveni regulador, els que comprometin les possibilitats d'atendre les necessitats bàsiques del cònjuge beneficiari de l'ús». Les necessitats bàsiques són les incloses en els aliments indispensables per a la vida de la persona.¹⁸

En conseqüència, el límit relatiu a l'atenció de les necessitats bàsiques del cònjuge beneficiari de l'ús desapareix si el pacte relatiu a l'atribució o la distribució de l'ús de l'habitatge familiar forma part del conveni regulador que acompanya la demanda de

15. Mercè CASO SEÑAL, «Comentario a la sección 4ª del capítulo III», p. 912.

16. En aquest sentit, Santiago ESPIAU ESPIAU, «L'atribució conjunta de l'ús de l'habitatge familiar en una situació de crisi matrimonial: comentari a la sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya de 18 de gener de 2010», *Revista Catalana de Dret Privat* (Barcelona), vol. 11 (2010), p. 254.

17. En aplicació de l'art. 83 CF, la STSJC de 18 de gener de 2010 (RJ 2010/1297) va considerar vàlid l'acord d'atribució de l'ús de l'habitatge familiar a ambdós cònjuges perquè va estimar que «encara que sigui anòmal el pacte en el qual, després de la ruptura matrimonial, els exconsorts acordin seguir habitat en el mateix habitatge, atès que el cessament convivencial sol ser consubstancial a les institucions jurídiques de la separació conjugal i del divorci, no és il·legal, com abans s'ha apuntat, ja que és perfectament viable i possible, sobre la base que tots dos exesposos estiguin d'acord amb aquesta situació i aquesta no resulti perjudicial per als fills d'aquests» (FJ 2n). També en aplicació de l'art. 83 CF, la SAPB d'1 de desembre de 2011 (JUR 2012/93714) va afirmar que «si bé és cert que en determinats supòsits es podria mantenir l'ús compartit del domicili, això ha de venir constret a casos excepcionals, en atenció a singularíssimes circumstàncies que facin inviable, per unes o altres raons, la sortida de qualsevol dels cònjuges del edifici que ha constituït la seu de la vida familiar [...] doncs això pot generar importants tensions entre les parts, amb la consegüent repercussió en el fill». Basant-se en aquest argument, la SAPB va denegar l'atribució compartida a ambdós cònjuges de l'habitatge familiar, que constava de dues plantes que funcionaven com a habitatges separats, amb els seus propis accessos a l'exterior, les quals estaven comunicades per una escala interior i compartien garatge, jardí i una habitació destinada a rentadora, entre altres serveis comuns.

18. Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 519.

separació o divorci de mutu acord (art. 233-2.3b CCCat). En aquest cas, l'únic límit que el llibre segon imposa a l'aprovació judicial del conveni regulador és la protecció de l'interès dels fills menors (vegeu l'art. 233-3 CCCat i, en sentit similar, el derogat art. 78.1 CF).¹⁹ La legislació catalana contrasta, en aquesta qüestió, amb l'article 90.2 CC, que preveu que el jutge no pot aprovar els acords dels cònjuges adoptats en el conveni regulador «si son dañosos para los hijos o gravemente perjudiciales para uno de los cónyuges».²⁰

Resulta criticable que el membre de la parella que ha signat un acord greument perjudicial per als seus interessos, i que la major part de les vegades encara és la dona perquè és qui acostuma a tenir menys recursos econòmics²¹ i, per tant, menor poder de negociació, no pugui veure salvaguardats els seus drets en aquests casos. D'acord amb el dret català, el jutge no pot denegar l'aprovació d'un pacte que formi part del conveni regulador encara que causi un greu perjudici a un dels cònjuges. El Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (TSJC) va posar en relleu aquesta qüestió en la STSJC de 19 de juliol de 2004 (RJ 2004/5534), d'acord amb la qual «l'específica previsió de desaprovació del conveni quan es descobreixin conseqüències greument perjudicials per a un dels cònjuges queda extramurs de la legislació catalana, potser més preocupada per la llibertat individual de contractació però sense tenir en compte el que abans es deia sobre els moments d'especial tensió en què són conclosos la majoria d'aquests pactes [...]. Potser hagués estat preferible —parlem de *lege ferenda*— seguir la línia traçada per la legislació comuna, però no ha estat això el que ha volgut el legislador català [...]» (FJ 2n).²²

Ara bé, en sentències posteriors, el TSJC ha afirmat que «el jutge pot entrar perfectament a dilucidar si algun pacte del conveni regulador és o no contrari a dret i no només aquells que perjudiquin els fills menors [...]» (STSJC de 10 de setembre de 2010 [RJ 2011/2458]), en virtut del que estableix l'article 11.2 de la Llei orgànica del poder judicial, que preveu que «[l]os juzgados y tribunales rechazarán fundadamente las peticiones, incidentes y excepciones que se formulen con manifiesto abuso de derecho o entrañen fraude de ley o procesal». A més, algunes veus defensen que el jutge pot no aprovar aquests pactes si vulneren els drets fonamentals d'un dels cònjuges.²³

19. Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 519, explica aquesta divergència en la regulació pel fet que, a diferència del que succeeix en els pactes en previsió d'una ruptura, en el conveni regulador la situació de perjudici és actual i, a més, els interessats han de ratificar la seva voluntat davant del jutge.

20. Santiago ESPIAU ESPIAU, «L'atribució conjunta de l'ús de l'habitatge», p. 249.

21. Segons dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT), a Catalunya l'any 2013 els homes van guanyar una mitjana de 27.684,30 euros bruts anuals, mentre que les dones van guanyar-ne 20.740,55.

22. En aquesta línia, vegeu també la STSJC de 18 de setembre de 2008 (RJ 2009/1726).

23. Joaquín BAYO DELGADO i Antoni CUMELLA GAMINDE, «Comentari a l'art. 83 CF», p. 392-393;

Per acabar, s'ha de tenir en compte que, en relació amb els acords relatius a l'atribució de l'habitatge familiar inclosos en pactes en previsió d'una ruptura, l'article 231-20 CCCat estableix la seva ineficàcia si en el moment en què se'n pretén el compliment són considerats greument perjudicials per a un dels cònjuges, si aquest acredita que han sobrevingut circumstàncies rellevants que no es van preveure ni es podien raonablement preveure en el moment en què es van atorgar.

3.1.1.2. Segona regla

En defecte d'acord, el jutge ha d'atribuir, preferentment, l'ús de l'habitatge familiar al progenitor a qui correspongui la guarda dels fills comuns mentre duri aquesta (art. 233-20.2 CCCat). L'atribució de l'ús al cònjuge guardador no és imperativa, atès que el precepte permet al jutge valorar les circumstàncies del cas concret, tal com ja disposava l'article 83.2a CF.²⁴ Ara bé, aquesta preferència, que havia estat interpretada de manera rigorosa pels tribunals en aplicació del CF, ha estat objecte d'una certa flexibilització en el llibre segon, mitjançant la introducció de determinats límits i excepcions. És especialment rellevant l'excepció continguda en l'apartat 4 de l'article 233-20 CCCat, d'acord amb la qual l'ús de l'habitatge familiar es pot atribuir al cònjuge que no té la guarda si és el més necessitat i el cònjuge guardador té mitjans suficients.²⁵ En canvi, l'article 96.1 CC atribueix «en tot cas» el dret d'ús, a falta de pacte, als fills i al cònjuge que en tingui la guarda, tot i que la doctrina i la jurisprudència han matisat aquesta regla.²⁶

Mercè CASO SEÑAL, «L'atribució o distribució de l'ús de l'habitatge familiar», *Ponència de les jornades «El Llibre Segon del Codi Civil de Catalunya», organitzades pel Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada*, Cardona, Ajuntament de Cardona, 2011b, p. 3.

24. Mercè CASO SEÑAL, «Comentari a la secció 4ª del capítulo III», p. 914. En relació amb l'art. 83.2a CF, vegeu Joaquín BAYO DELGADO i Antoni CUMELLA GAMINDE, «Comentari a l'art. 83 CF», p. 392. Un supòsit en el qual no es va atribuir l'ús de l'habitatge familiar al cònjuge custodi atenent les circumstàncies del cas és el resol per la SAPB de 30 d'abril de 2013 (JUR 2013/219345). L'Audiència va atribuir la guarda de la filla menor a la mare i l'ús de l'habitatge familiar al pare, ja que l'habitatge familiar es trobava en un edifici de tres habitatges en règim de propietat horitzontal en el qual vivien els pares i el germà del pare de la menor, els quals tenien molt mala relació amb la mare i havien presentat una denúncia de faltes contra ella.

25. En aquest sentit, vegeu Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 508.

26. Segons Ana Isabel BERROCAL LANZAROT, «Capítulo 18. El uso de la vivienda familiar en situaciones de crisis matrimonial. Implicaciones sustantivas y registrales», a Reyes BARRADA ORELLANA, Martín GARRIDO MELERO i Sergio NASARRE AZNAR (coord.), *El nuevo derecho de la persona y de la familia. Libro segundo del Código civil de Cataluña*, Barcelona, Bosch, 2011, p. 484, la doctrina majoritària en relació amb l'art. 96.1 CC entén que «[...] tal precepto contiene una presunción *iuris tantum* sobre el interés más necesitado de protección sea el de los hijos menores. El juez siempre habrá de ponderar los intereses en juego en cada supuesto concreto; y, en consecuencia, poder adjudicar el uso al cónyuge separado de los hijos».

La principal qüestió que planteja l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar per raó de la guarda dels fills és si el dret s'extingeix quan acaba aquesta, en cas que els fills, un cop assolida la majoria d'edat, continuïn sent econòmicament dependents. En particular, es planteja si el cònjuge beneficiari del dret d'ús pot sol·licitar, un cop els fills han assolit la majoria d'edat, però no la independència econòmica, la pròrroga del dret d'ús per raó de la seva major necessitat a partir d'un procediment de modificació de mesures. La tesi favorable a la pròrroga en aquests casos és contrària al tenor literal de l'article 233-24.1 CCCat,²⁷ que preveu que aquest dret «s'extingeix [...] si es va atribuir per raó de la guarda dels fills, per l'acabament de la guarda».²⁸

No obstant això, l'article 233-20.3c CCCat permet al jutge anticipar aquesta situació si és previsible, en el moment en què es dicta la sentència, que la necessitat del cònjuge guardador es perllongarà després de la majoria d'edat dels fills. En aquests casos, malgrat que li correspon l'ús de l'habitatge per raó de la guarda, el jutge pot atribuir inicialment l'ús al cònjuge guardador per raó de la seva major necessitat.

3.1.1.3. Tercera regla

La tercera regla, que el llibre segon estableix per a determinar el cònjuge beneficiari del dret d'ús, és l'atribució al cònjuge més necessitat en quatre supòsits: guarda compartida, absència de fills menors, previsible necessitat del cònjuge després de la majoria d'edat dels fills (art. 233-20.3 CCCat) i suficiència de mitjans del cònjuge guardador per a cobrir la seva necessitat d'habitatge i la dels fills (art. 233-20.4 CCCat).

Per a determinar la major necessitat del cònjuge que sol·licita el dret d'ús, l'autoritat judicial ha de considerar les possibilitats econòmiques de cada cònjuge i les oportunitats d'accés d'aquests a un altre habitatge.²⁹ També són rellevants altres circumstàncies, com ara la formació, la situació laboral, l'edat i l'estat de salut de cada cònjuge.³⁰ Per acabar, en els supòsits en què els fills siguin majors d'edat i s'atribueixi l'ús de l'habitatge familiar al cònjuge més necessitat (art. 233-20.3b CCCat), l'autoritat judicial també ha de tenir en compte, a l'efecte de determinar la major necessitat, el fet que amb aquest convisquin els fills majors d'edat, si són dependents econòmicament.³¹

27. Mercè CASO SEÑAL, «Comentario a la sección 4ª del capítulo III», p. 930-931.

28. Entre d'altres, la STSJ de 22 d'abril de 2010 (RJ 2010/3623) estima, en relació amb l'art. 83.2 CF, que «[p]er al primer supòsit (a on s'assenyala la preferència d'atribució en favor del cònjuge encarregat de la guarda dels menors), la duració vindrà marcada, amb caràcter general, per l'edat d'aquests, ja que la cessació de la guarda comportarà també la de l'ús de l'habitatge» (FJ 3r).

29. STSJ de 21 d'octubre de 2002 (RJ 2003/6968).

30. Mercè CASO SEÑAL, «Comentario a la sección 4ª del capítulo III», p. 915-920. En el mateix sentit, vegeu Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 508.

31. Joaquín BAYO DELGADO i Antoni CUMELLA GAMINDE, «Comentari a l'art. 83 CF», p. 393; Mercè CASO SEÑAL, «L'atribució o distribució de l'ús de l'habitatge familiar», p. 3.

Entre els supòsits d'atribució de l'ús de l'habitatge per raó de la major necessitat del cònjuge destaca l'atribució a aquest «si la guarda dels fills queda compartida o distribuïda entre els progenitors» (art. 233-20.3a CCCat), per les conseqüències que pot comportar des d'una perspectiva de gènere. Amb anterioritat al llibre segon, l'apartat a de l'article 83.2 CF assenyalava que «[s]i la guarda dels fills es distribueix entre els cònjuges, resol l'autoritat judicial». A falta d'un criteri especial per a l'atribució de l'habitatge familiar en cas de guarda compartida, la jurisprudència aplicava la solució més adequada sobre l'atribució de l'ús en funció de la situació fàctica. A vegades, els tribunals decidien en funció del que fos més beneficiós per als fills³² i altres vegades atribuïen l'ús al cònjuge més necessitat de protecció.³³

El llibre segon propugna la guarda compartida del fills comuns com a regla preferent en situacions de ruptura de la convivència, si bé «l'autoritat judicial pot disposar que la guarda s'exerceixi de manera individual si convé més a l'interès del fill» (art. 233-8.1 CCCat), la qual cosa pot modificar el patró d'atribució de l'habitatge familiar. Fins a l'entrada en vigor del llibre segon i en aplicació del CF, a Catalunya la importància de les guardes compartides havia estat reduïda, ja que si bé el percentatge de casos en els quals s'atorgava augmentava gradualment any rere any, la majoria de resolucions judicials que atribuïen la guarda, normalment a la dona, també atribuïen, gairebé automàticament, l'ús de l'habitatge familiar.³⁴

No obstant això, amb l'aplicació de la nova regulació del llibre segon, el percentatge de guardes compartides ha augmentat de manera considerable.³⁵ Això significa un canvi respecte de la situació anterior. En efecte, en la mesura en què augmenta el nombre de guardes compartides, es redueix l'atribució quasi automàtica de l'habitatge al cònjuge guardador, habitualment la dona, qui ha de provar la seva situació de major necessitat si vol que se li atribueixi l'ús de l'habitatge familiar.³⁶

32. Apliquen aquest criteri la STSJC de 5 de setembre de 2008 (RJ 2009/1449) i la SAPB de 21 de desembre de 2011 (JUR 2012/107322).

33. Aplica aquest criteri la SAP de Girona de 29 de juny de 2012 (AC 2012/1356), que atribueix a la mare l'ús de l'habitatge familiar en cas de guarda compartida, atès que «[...] és cert que en aquesta resolució s'acorda atribuir la custòdia a ambdós progenitors, el que justificaria la no atribució de l'ús del domicili a cap dels dos, però també que s'estableix un règim d'estades en virtut del qual J. passa la major part del temps amb la seva mare» (FJ 4t). Vegeu també la SAP de Girona 30 de setembre de 2010 (JUR 2010/385443) i la SAPB de 27 de gener de 2010 (JUR 2010/104643).

34. Segons les dades de l'INE, a Catalunya el percentatge de divorcis entre parelles de diferent sexe en els quals es va atribuir la guarda compartida dels fills fou d'un 7,36 % l'any 2009 i d'un 8,7 % l'any 2010.

35. Segons les dades de l'INE, a Catalunya el percentatge de divorcis entre parelles de diferent sexe en els quals es va atribuir la guarda compartida dels fills fou d'un 10,87 % l'any 2011, d'un 14,07 % l'any 2012, d'un 15,5 % l'any 2013 i d'un 18,40 % l'any 2014.

36. En el mateix sentit, en relació amb la regulació del Codi civil espanyol (CC), Esther TORRELLES TORREA, «Cesión de vivienda a hijo y posterior crisis matrimonial con atribución judicial del uso a sucónyuge: un desahucio por precario que afecta mayoritariamente a mujeres», a María Paz GARCÍA RUBIO i M. del Rosario VALPUESTA FERNÁNDEZ (dir.), i Laura LÓPEZ DE LA CRUZ i Marta OTERO CRESPO (coord.), *El levantamiento del velo: Las mujeres en el derecho privado*, València, Tirant lo Blanch, 2011,

En segon lloc, també s'ha de destacar, per l'elevada litigiositat que pot plantejar a la pràctica, el supòsit de l'article 233-20.4 CCCat, segons el qual s'atribueix l'ús de l'habitatge familiar al cònjuge que no té la guarda dels fills menors si és el més necessitat i el cònjuge a qui correspon la guarda té mitjans suficients per a cobrir la seva necessitat d'habitatge i la dels fills. Es tracta d'una nova excepció a la regla general d'acord amb la qual l'ús de l'habitatge familiar correspon al cònjuge guardador (art. 233-20.2 CCCat). Ara bé, tenint en compte la finalitat de la norma —evitar situacions abusives—, considero que hauria de ser interpretada restrictivament.³⁷

3.1.2. *Temporalitat de l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar per raó de la necessitat del cònjuge, sens perjudici de pròrroga*

Un dels aspectes del règim jurídic d'atribució de l'ús de l'habitatge familiar amb més repercussió de gènere és la previsió expressa de la seva temporalitat si s'atribueix per raó de la necessitat del cònjuge (art. 233-20.5 CCCat).³⁸ Malgrat que l'article 83.2b CF ja establia la temporalitat de l'atribució de l'ús en aquests casos, la referència «mentre duri la necessitat que l'ha motivada» havia portat la jurisprudència a defensar excepcions a aquesta regla general.³⁹

La finalitat del legislador català ha estat, segons el preàmbul del llibre segon, «posar fre a [aquesta] jurisprudència excessivament inclinada a dotar de caràcter indefinit l'atribució, en detriment dels interessos del cònjuge titular». Si la llei no preveu una altra cosa, l'habitatge ha de tornar al règim jurídic ordinari que associa la disposició de l'ús amb la titularitat.⁴⁰

p. 1408, assenyala que «la llamada *custodia compartida* introducida por la Reforma 2005 podría provocar un cambio en el criterio habitual de la atribución del uso de la vivienda».

37. Mercè CASO SENAL, «Comentario a la sección 4ª del capítulo III», p. 917.

38. Vegeu també l'art. 233-24.2d CCCat.

39. Així, la STSJC de 22 de setembre de 2003 (RJ 2003/7128) havia interpretat el precepte en el sentit que «[...] hi hauran casos —certament excepcionals— en què, en ser previsible la permanència de la necessitat o altament improbable la seva superació, no quedarà opció altra, malgrat la literalitat del precepte, que sotmetre la regla general de la temporalitat a la duració de la necessitat, de tal manera que serà aquesta darrera la que, en definitiva, acabi —o no— imposant un termini a l'ocupació; en l'entesa que, arribat el cas, serà el propietari qui haurà d'invocar i demostrar la cessació d'aquella necessitat que es presentava raonablement com indefinida» (FJ 3r). Segueixen aquesta doctrina jurisprudencial, entre d'altres, la Interlocutòria del TSJC de 26 d'abril de 2012 (RJ 2012/6363) i les sentències del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (TSJC) de 6 de juliol de 2009 (RJ 2009/5669), 10 de novembre de 2008 (RJ 2009/3142), 4 d'octubre de 2006 (RJ 2007/6178) i 6 de novembre de 2003 (RJ 2003/8842).

40. A favor de la temporalitat i provisionalitat de l'atribució de l'ús de l'habitatge, vegeu, entre moltes altres, les sentències del TSJC de 13 de març de 2014 (RJ 2014/2387), 15 d'abril de 2013 (RJ 2013/7245) i 22 d'abril de 2010 (RJ 2010/3623), i la SAPB de 24 de maig de 2011 (JUR 2011/293241).

La regla de la provisionalitat de l'ús es considera correcta en un model de família en el qual tant l'home com la dona tenen una feina remunerada o recursos econòmics suficients, ja que evita perllongar de manera indefinida situacions de dependència i, en conseqüència, reforçar els rols femenins i masculins establerts. Ara bé, el límit temporal s'adequa pitjor a la realitat de les famílies més tradicionals, en les quals durant el matrimoni la vida laboral o professional d'un dels cònjuges s'ha supeditat a la de l'altre o, fins i tot, un dels cònjuges, normalment la dona, ha abandonat la seva feina per a tenir cura dels fills.⁴¹ Si s'afegeix a aquesta situació l'edat avançada del cònjuge feble o el patiment d'alguna malaltia greu, la necessitat d'una protecció indefinida de les necessitats d'habitació esdevé raonable. Ara bé, tal com posa de manifest Joan Egea Fernández, l'absència d'una indicació legal sobre la durada de l'atribució de l'ús comporta que en els casos en què les circumstàncies del cas facin preveure que la situació de necessitat pot perdurar durant un període de temps prolongat, l'atribució de l'ús «formalment temporal es pot acabar acostant molt a una atribució indefinida».⁴²

A més, si bé el legislador català no ha previst l'atribució indefinida de l'ús de l'habitatge, sí que ha tingut en compte la possible concurrència de circumstàncies excepcionals quan preveu la possible atribució de la prestació compensatòria en forma de pensió, ja que l'article 233-17.4 CCCat permet fixar-la amb caràcter indefinit en aquests casos. Per acabar, la rigidesa de la norma que estableix la temporalitat en l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar es veu matisada per la facultat del cònjuge beneficiari de l'ús d'«instar les pròrrogues que escaiguin» (preàmbul del llibre segon). Si bé l'article 233-20.5 CCCat es refereix a la «pròrroga» en singular, considero que si perdura la situació de necessitat, el beneficiari pot sol·licitar-ne més d'una.⁴³

Finalment i també en línia amb la regulació de la prestació compensatòria, tot i que no hagi transcorregut el termini que es va establir en la sentència o, si s'escau, en la pròrroga, el dret d'ús que es va atribuir amb caràcter temporal per raó de la neces-

41. Com manifesta Montserrat TUR RACERO, «La Llei 25/2010, del 29 de juliol del llibre II del Codi civil de Catalunya, relatiu a la persona i la família. Una lectura amb perspectiva de gènere», *Activitat Parlamentària* (Barcelona, Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació), núm. 23, *Llei del llibre II del Codi civil de Catalunya, relatiu a la persona i la família* (desembre 2010), p. 18, «[n]o es pot negar que, afortunadament, les famílies “paritàries” estan molt presents a Catalunya, però a la vegada tampoc es pot negar que existeixen famílies que es regeixen pels paràmetres d'autoritat i de primàcia de l'home sobre la dona, o que simplement hi ha famílies on els rols tradicionals de gènere es mantenen, i a les quals l'impacte del llibre II serà notablement diferent que per a les anteriors [...]».

42. Joan EGEEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 511. Per aquest motiu, l'autor defensa l'aplicació analògica de l'article 233-17.4 CCCat a l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar.

43. En el mateix sentit, vegeu Joan EGEEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 511. En contra, vegeu Mercè CASO SENAL, «Comentario a la secció 4ª del capítulo III», p. 917-918.

sitat del cònjuge també s'extingeix per les causes següents: *a)* «per millora de la situació econòmica del cònjuge beneficiari de l'ús o per empitjorament de la situació econòmica de l'altre cònjuge, si això ho justifica» (art. 233-24.2a CCCat); *b)* «per matrimoni o per convivència marital del cònjuge beneficiari de l'ús amb una altra persona» (art. 233-24.2b CCCat);⁴⁴ i *c)* «per la mort del cònjuge beneficiari de l'ús» (art. 233-24.2c CCCat).

3.1.3. *Exclusió de l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar perquè qui en seria el beneficiari té mitjans suficients o per substitució de l'atribució per l'abonament d'una prestació dinerària*

Una de les novetats que el llibre segon va introduir en el règim de l'atribució de l'ús de l'habitatge és la possibilitat que un dels cònjuges sol·liciti judicialment l'exclusió de l'atribució, quan es donin determinades circumstàncies. L'objectiu del legislador, segons el preàmbul del llibre segon, ha estat posar «èmfasi en la necessitat de valorar les circumstàncies del cas concret».

D'acord amb l'article 233-21.1 CCCat, fins i tot quan la guarda s'atorga a un dels cònjuges, qui ha de cedir l'ús de l'habitatge familiar pot sol·licitar l'exclusió de l'atribució en les circumstàncies següents:

a) Si qui en seria beneficiari té mitjans suficients per a cobrir la seva necessitat d'habitatge i la dels seus fills (art. 233-21.1a CCCat).

La principal qüestió que planteja la norma citada és la interpretació del concepte «mitjans suficients per a cobrir la seva necessitat d'habitatge i la dels seus fills». El TSJC ha afirmat, en la STSJC de 3 de febrer de 2014 (RJ 2014/1568), que es tracta d'una regla excepcional que, si bé no exigeix que el cònjuge no custodiï sigui el més necessitat de protecció,⁴⁵ sí que requereix que quedi degudament acreditada la sol·licitant econòmica del progenitor custodi, de manera que es pugui considerar plenament assegurat que els menors no patiran cap perjudici per l'exclusió de l'ús del domicili familiar. En la determinació de les necessitats d'habitatge s'han de tenir en

44. Aquesta causa d'extinció no és aplicable quan el dret d'ús és atribuït al cònjuge per raó de la guarda. En aquest sentit, vegeu la SAP de Girona 29 de juny de 2012 (AC 2012/1356), FJ 4t.

45. A diferència de l'art. 233-20.4 CCCat, l'art. 233-21b CCCat no exigeix expressament que qui sol·liciti l'exclusió sigui el cònjuge més necessitat, perquè en aquest cas no necessàriament està sol·licitant que se li atribueixi l'ús de l'habitatge, sinó que aquesta petició pot comportar que no s'atribueixi a cap dels membres de la parella. En aquest sentit, vegeu Joaquín BAYO DELGADO, «Atribució o distribució de l'ús de l'habitatge familiar. Prestació compensatòria i prestació alimentària», a INSTITUT DE DRET PRIVAT EUROPEU I COMPARAT DE LA UNIVERSITAT DE GIRONA (coord.), *Qüestions actuals del dret català de la persona i de la família: Materials de les Dissetenes Jornades de Dret Català a Tossa*, Girona, Documenta Universitaria, 2013, p. 362-363; Mercè CASO SEÑAL, «Comentario a la sección 4ª del capítulo III», p. 921; Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 515.

compte, principalment, l'interès dels fills menors i la necessitat de mantenir-ne l'estabilitat.⁴⁶

En relació amb la naturalesa dels «mitjans suficients», el TSJC assenyala que «no és necessari que es tracti de la titularitat d'altres immobles en condicions de ser habitats i situats en el mateix entorn en el que es trobava el domicili familiar [...], essent suficient que serveixin per aquesta finalitat unitària, tot i que no comportin la propietat de l'immoble en qüestió» (FJ 11è).⁴⁷ A més, el TSJC afirma que l'exclusió de l'ús fundada en l'article 233-21.1a CCCat ha de comportar —tot i que el precepte no ho estableix expressament— l'adequació de les prestacions alimentàries corresponents, ja que «no pot suposar cap excepció a les normes que obliguen ambdós progenitors a alimentar els seus fills menors o incapaçs en proporció a les seves respectives capacitats econòmiques (art. 237-9 CCCat)» (FJ 11è).

b) Si qui ha de cedir l'ús de l'habitatge familiar pot assumir i garantir suficientment el pagament dels aliments als fills i la prestació que pugui correspondre al cònjuge en una quantia que permeti cobrir les necessitats d'habitatge d'aquest (art. 233-21.1b CCCat).⁴⁸ El cònjuge que hauria de cedir l'ús de l'habitatge familiar pot sol·licitar la substitució de l'atribució judicial de l'ús per l'abonament d'una prestació dinerària (art. 233-21.1b CCCat). En aquest cas, el jutge ha d'augmentar la pensió alimentària o compensatòria a càrrec del titular o cotitular de l'habitatge.⁴⁹ Però, a més, l'article 233-21.1b CCCat exigeix que el pagament d'aquesta prestació dinerària es garanteixi suficientment. Alguns mitjans de garantia poden ser la hipoteca en garantia de prestacions compensatòries en forma de pensió (art. 569-36 CCCat) o bé la hipoteca en garantia d'aliments (art. 569-37 CCCat).

46. En aquest sentit, vegeu Mercè CASO SEÑAL, «Comentario a la sección 4ª del capítulo III», p. 921.

47. A més, la STSJC de 3 de febrer de 2014 (RJ 2014/1568) assenyala que l'exclusió de l'ús per la causa prevista en l'article 233-21.1a CCCat «no pot suposar cap excepció a les normes que obliguen a ambdós progenitors a alimentar els seus fills menors o incapaçs en proporció a les seves respectives capacitats econòmiques (art. 237-9 CCCat). Per aquesta raó resulta convenient advertir que l'exclusió fundada en aquesta circumstància ha de comportar, en tot cas, l'adequada correcció o reajustament en la determinació —o, en el seu cas, modificació— d'aquesta proporció entre els progenitors co-obligats» (FJ 11è).

48. Aquesta exclusió no només es pot sol·licitar en els processos matrimonials iniciats entre els mateixos cònjuges després de l'entrada en vigor del llibre segon. El tercer paràgraf de la disposició transitòria tercera del llibre segon preveu que «[n]o obstant el que estableix l'apartat 2, a petició de part es pot acordar la revisió de les mesures adoptades [...], entre d'altres [...] la substitució de l'atribució judicial de l'ús de l'habitatge familiar per l'abonament d'una prestació dinerària, d'acord amb el que estableix [...] [l'art.] 233-21 del Codi civil. La revisió s'ha de tramitar pel procediment establert per a la modificació de mesures definitives».

49. En aquest sentit, vegeu Joaquín BAYO DELGADO, «Atribució o distribució de l'ús de l'habitatge familiar», p. 363.

3.1.4. *Límits de l'atribució de l'ús de l'habitatge, en especial si els cònjuges detenen l'habitatge familiar per tolerància d'un tercer*

Com ja havia reconegut reiteradament la jurisprudència del Tribunal Suprem i del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, la sentència que atribueix el dret d'ús de l'habitatge familiar no altera la titularitat en virtut de la qual els cònjuges posseeixen l'immoble i, en conseqüència, no pot imposar noves obligacions a tercers.⁵⁰

Per això, «[s]i els cònjuges posseeixen l'habitatge en virtut d'un títol diferent del de propietat, els efectes de l'atribució judicial del seu ús queden limitats pel que disposi el títol, d'acord amb la llei» (art. 233-21.2 CCCat). En altres paraules, si posseeixen l'immoble en virtut d'un contracte, típicament d'arrendament, l'atribució de l'ús s'ha d'ajustar al seu contingut, sens perjudici de la possible subrogació contractual del cònjuge al qual s'ha atribuït l'ús de l'habitatge arrendat (art. 15 de la Llei 29/1994, de 24 de novembre, d'arrendaments urbans).

Ara bé, el supòsit que ha donat lloc a una jurisprudència més abundant és aquell en què els cònjuges detenen l'habitatge familiar, no en virtut d'un títol, sinó per tolerància d'un tercer. És molt comú que els pares d'un dels membres de la parella, o un familiar proper, cedeixin l'ús d'un habitatge perquè el matrimoni o la parella hi vagi a viure. La jurisprudència ha qualificat aquesta possessió de precari i, en conseqüència, el propietari de l'immoble pot sol·licitar la restitució del bé en qualsevol moment. Per això l'article 233-21.2 *in fine* CCCat estableix que en aquests casos «els efectes de l'atribució judicial del seu ús acaben quan aquest en reclama la restitució».⁵¹

Aquesta regulació té unes clares implicacions de gènere, ja que el procediment de desnonament per precari afecta majoritàriament les dones, que per les raons que s'han apuntat en aquesta anàlisi són les principals beneficiàries de l'atribució del dret d'ús de l'habitatge familiar.⁵²

50. Vegeu una anàlisi exhaustiva de la jurisprudència del Tribunal Suprem i dels tribunals catalans en la matèria a Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 515-518. En relació amb la jurisprudència del Tribunal Suprem, vegeu Rocío DIÉGUEZ OLIVA, «La atribución del uso de la vivienda en situaciones de crisis familiar. Efectos derivados de la falta de titularidad sobre la misma», a Ángeles LINÁN GARCÍA i M. Soledad de la FUENTE NUÑEZ DE CASTRO (coord.), *Mujeres y protección jurídica: Una realidad controvertida*, Màlaga, Atenea, 2008, col·l. «Estudios sobre la Mujer», p. 106-122; Esther TORRELLES TORREA, «Cesión de vivienda a hijo y posterior crisis matrimonial», 2011.

51. La Sentència de l'Audiència Provincial de Girona de 14 de desembre de 2012 (JUR 2013/28553) va aplicar aquesta regla de manera matisada. L'habitatge familiar era copropietat en règim de comunitat ordinària indivisa de l'exmarit i la seva mare. L'exdona tenia atribuït l'ús de l'habitatge familiar en virtut de la sentència de divorci. La SAP va desestimar la demanda de desnonament presentada per la copropietària de l'habitatge i mare de l'exmarit contra l'exdona i els seus fills, perquè va considerar que no concorrien en aquest cas els pressupòsits de mera liberalitat i ús autoritzat per a un fi concret: l'exmarit estava obligat a respectar l'ús de l'habitatge per part de la seva exdona i els seus fills en virtut de l'obligació imposada per la sentència, i l'altra copropietària no necessitava l'habitatge en qüestió.

52. En el mateix sentit, vegeu Esther TORRELLES TORREA, «Cesión de vivienda a hijo y posterior crisis matrimonial», p. 1408.

El legislador català ha anat més allà i ha previst que en aquests supòsits «la sentència pot ordenar l'adequació de les prestacions alimentàries o compensatòries pertinents» (art. 233-21.2 *in fine* CCCat).⁵³ L'augment de la prestació d'aliments i de la prestació compensatòria en aquests supòsits es valora positivament, ja que si bé és cert que la sentència de nul·litat del matrimoni, de divorci o de separació judicial no pot imposar obligacions a terceres persones alienes al matrimoni, això no impedeix que el cònjuge amb més recursos hagi d'assumir les conseqüències derivades d'aquesta nova situació.

Per tant, si el cònjuge i els fills que conviuen amb aquest són desnonats de l'habitatge familiar per precari, les necessitats d'habitació dels fills menors hauran de ser cobertes amb un augment de la pensió d'aliments i també amb un augment de la prestació compensatòria només si l'ús de l'habitatge familiar va ser atribuït en pagament d'aquesta. A més, la possible adequació de dites quanties és probable que en molts casos desincentivi les accions de desnonament instades per familiars del cònjuge no beneficiari de l'ús.⁵⁴

3.2. PARELLA ESTABLE: ATRIBUCIÓ DE L'ÚS DE L'HABITATGE FAMILIAR LIMITADA ALS SUPÒSITS DE GUARDA DE FILLS COMUNS

El legislador català ha introduït en el llibre segon una regulació del règim d'atribució de l'ús de l'habitatge familiar en cas de ruptura. Aquesta regulació es remet, només en part, a les normes d'atribució de l'ús de l'habitatge familiar que també operen en el matrimoni (art. 234-8.4 CCCat), si bé les parelles estables disposen de normes particulars que, per la seva transcendència, també s'analitzen en aquest treball (ap. 1-3 art. 234-8 CCCat).

La principal conclusió que s'extreu d'aquestes normes és que, en el cas de les parelles estables i a falta de pacte,⁵⁵ l'atribució o distribució de l'habitatge familiar al convivent no titular només opera quan hi ha fills comuns:^{56 a)} preferentment, al mem-

53. D'acord amb Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 518, aquest article no significa una excepció a l'art. 233-18 CCCat, perquè «en realitat es tracta simplement de reconvertir en valor dinerari allò que fins aleshores es pagava en espècie, de manera que, considerat en el seu conjunt, no es produeix un increment».

54. En aquest sentit, vegeu Mercè CASO SEÑAL, «Comentario a la sección 4ª del capítulo III», p. 923.

55. L'art. 234-8.1 CCCat permet que els convivents en parella estable acordin per mitjà d'un pacte l'atribució a un d'ells de l'ús de l'habitatge familiar, tot i no haver-hi fills comuns, tal com ha admès la Interlocutòria de l'Audiència Provincial de Barcelona de 20 de febrer de 2012 (JUR 2012/140783).

56. Ara bé, tal com posa de manifest Joaquín BAYO DELGADO, «Atribució o distribució de l'ús de l'habitatge familiar», p. 366, s'ha de tenir en compte l'art. 544 ter.7 de la Llei d'enjudiciament criminal, en virtut del qual els jutjats de violència sobre la dona poden atribuir provisionalment l'ús de l'habitatge familiar a la dona, amb independència de l'existència de fills comuns dels membres de la parella estable. Aquesta mesura té una vigència temporal limitada i, en cas d'iniciar un procés de família davant de la jurisdicció civil, ha de ser ratificada, modificada o deixada sense efecte pel jutge de primera instància competent.

bre de la parella a qui correspongui la guarda dels fills mentre duri aquesta, i *b*) si la guarda dels fills és compartida o distribuïda entre ambdós membres de la parella, al que en tingui més necessitat (art. 234-8.2 CCCat).

El llibre segon positivitza d'aquesta manera la jurisprudència reiterada que aplicava el règim jurídic de l'article 83 CF a les parelles estables amb fills menors comuns, a falta d'una norma sobre atribució de l'ús de l'habitatge en la Llei 10/1998, de 15 de juliol, d'unions estables de parella (en endavant, LUEP).⁵⁷

La solució legislativa del llibre segon constitueix un bon pretext per a la discussió, que es presenta molt interessant des d'un punt de vista de gènere. Si bé el Tribunal Constitucional ha afirmat que matrimoni i unió de fet són dues realitats diferents que poden ser objecte de diferent protecció sense que això comporti necessàriament discriminació (Sentència del Tribunal Constitucional [STC] d'11 de desembre de 1992 [RTC 1992/222]), la solució del legislador català pel que fa a l'atribució de l'habitatge familiar quan s'esdevé la ruptura de la parella estable no està exempta de polèmica, en especial si tenim en compte que les dinàmiques de gènere que s'han pogut generar dins de la parella han pogut ser molt similars, si no idèntiques, a les que s'han pogut produir en el matrimoni.

Així, la ruptura de la parella pot repercutir, de manera semblant al que s'esdevé en el matrimoni, en la part més feble de la parella estable. La qüestió que es planteja és, doncs, per què no s'ha d'atribuir la mateixa protecció a aquesta part quan, encara que no existeixin fills comuns o que aquests siguin majors d'edat, té una major necessitat que l'altra. Alguns autors han suggerit que, en cas que un dels convivents es trobi en situació de necessitat, si no hi ha fills menors comuns, el jutge pot atribuir-li l'ús de l'habitatge familiar fonamentant la seva decisió en la protecció dels seus drets fonamentals.⁵⁸ Però

57. El TSJC resumeix aquesta jurisprudència en la STSJC de 3 de desembre de 2009 (RJ 2009/1438): «[a]quest Tribunal ha declarat ja en la Sentència de data 12 de desembre de 2005 que no hi ha analogia entre la regulació del Codi de família en la seva aplicació a les parelles de fet pel que fa a l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar, però ho ha fet en un cas de parella sense fills comuns menors d'edat. [...] No obstant això, la qüestió ha de tenir una solució diferent si hi ha fills menors comuns, ja que ni la Constitució de 1978 que en el seu article 39.3 proclama: "Los padres deben prestar asistencia de todo orden a los hijos habidos dentro o fuera del matrimonio, durante su minoría de edad y en los demás casos en que legalmente procedan", ni les lleis permeten discriminar uns fills respecte d'altres per raó de la seva procedència. [...] D'aquesta manera, un dels béns jurídics protegits en la regulació del títol III del Codi de família de 15 de juliol de 1998 és l'interès dels fills menors d'edat, i les regles d'atribució de l'ús de l'habitatge familiar, si n'hi ha, operen en base al *favor filii*. És per això que no es pot aplicar la normativa de forma diferent si la parella ha tingut descendència i els fills són menors d'edat a com es faria si els fills fossin matrimonials» (FJ 3r). En la jurisprudència menor, vegeu també la SAPB de 17 de maig de 2013 (JUR 2013/217828). Vegeu una anàlisi de l'evolució de la jurisprudència sobre aquesta qüestió a Dolors VÍNAS MAESTRE, «Unions estables de parella. Regulació processal i ús del domicili», *InDret* (Barcelona), núm. 1 (2007), p. 1-18.

58. Dolors VÍNAS MAESTRE, «Unions estables de parella», p. 15, cita FRANCISCO PEREDA GÁMEZ, «Algunas notas sobre las controversias sobre la vivienda familiar en las uniones estables de pareja», *Cuadernos de Derecho Judicial* (Madrid, Consejo General del Poder Judicial), any 2003, núm. 1, *Dedicado a: las uniones estables de pareja* (dir.: Pascual Ortuño Muñoz), p. 318.

aquesta tesi, tal com posa de manifest Joan Egea Fernández,⁵⁹ no és compatible amb la doctrina jurisprudencial que el Tribunal Constitucional va establir en la STC de 13 d'abril de 2013 (RTC 2013/93), relativa a la inconstitucionalitat d'alguns preceptes de la Llei foral 6/2000, de 3 de juliol, per a la igualtat jurídica de les parelles estables de Navarra.⁶⁰ D'acord amb la mencionada Sentència, la regulació detallada dels efectes patrimonials i personals de les parelles estables pot col·lidir amb el dret al lliure desenvolupament de la persona reconegut en l'article 10 CE. Per aquest motiu, assenyala que la regulació de les unions estables ha de ser «eminentment dispositiva i no imperativa». En relació amb la regulació continguda en l'article 234-8.2 CCCat, compartim l'anàlisi de Joan Egea Fernández, que en defensa la constitucionalitat perquè s'aplica únicament quan la parella estable té fills comuns menors d'edat, basant-se en la protecció de l'interès superior dels fills menors.⁶¹

Per acabar, cal tenir en compte que el llibre segon estableix dos mecanismes que moderen els efectes de la ruptura de la parella estable: d'una banda, preveu la possibilitat que el convivent que hagi vist minvada la seva capacitat d'obtenir ingressos com a conseqüència de la convivència, pugui demanar una prestació alimentària si la parella estable s'extingeix en vida dels convivents (art. 243-10 CCCat); de l'altra, permet als convivents celebrar pactes en previsió del cessament de la convivència, en els quals poden pactar, entre altres assumptes, l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar en cas de ruptura (art. 234-5 CCCat).

4. CONCLUSIONS

La protecció de l'habitatge familiar es duu a terme en el llibre segon des d'una doble perspectiva: durant el matrimoni o la convivència estable en parella, mitjançant les normes que regulen la disposició de l'habitatge familiar, que pretenen protegir els interessos del cònjuge que no té la titularitat de l'habitatge i que pot ser alhora la part econòmicament més feble de la parella; i, en cas de ruptura del matrimoni o de la parella estable, mitjançant les regles per a l'atribució o la distribució de l'ús de l'habitatge familiar a un dels cònjuges o convivents.

Aquestes regles poden tenir conseqüències rellevants des del punt de vista del gènere: en primer lloc, perquè no limiten l'autonomia privada dels cònjuges en els acords relatius a l'atribució de l'ús de l'habitatge familiar, quan formen part del conveni regulador i el que s'ha pactat causa un greu perjudici a un dels cònjuges; en

59. Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 567.

60. Vegeu un comentari de la STC de 13 d'abril de 2013 (RTC 2013/93) a Miquel MARTÍN CASALS, «El derecho a la "convivencia anómica en pareja": ¿un nuevo derecho fundamental? Comentario general a la STC de 23 d'abril de 2013 (RTC 2013/93)», *InDret*, núm. 3 (2013).

61. Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat», p. 567.

segon lloc, perquè no resolen els problemes que planteja l'extinció del dret d'ús atribuït per raó de la guarda dels fills, quan aquesta acaba i els fills majors d'edat continuen essent econòmicament dependents; en tercer lloc, perquè la configuració de la guarda compartida com a regla preferent pot modificar el patró d'atribució quasi automàtica de l'habitatge al cònjuge guardador, habitualment la dona; en quart lloc, perquè la regla de la temporalitat en l'atribució de l'ús, tot i que es considera correcta en un model de família en el qual tant l'home com la dona tenen una feina remunerada, no s'adequa tan bé a la realitat de les famílies més tradicionals; i, finalment, perquè la solució del legislador català pel que fa a l'atribució de l'habitatge familiar quan s'esdevé la ruptura de la parella estable i no hi ha fills comuns menors d'edat, pot repercutir negativament, de manera semblant al que passa en el matrimoni, en la part més feble de la parella.

TAULA 1
Sentències citades

SENTÈNCIES DEL TRIBUNAL CONSTITUCIONAL		
<i>Data</i>	<i>Referència</i>	<i>Magistrat ponent</i>
13.4.2013	RTC 2013/93	Adela Asua Batarrita
11.12.1992	RTC 1992/222	Vicente Gimeno Sendra

SENTÈNCIES DEL TRIBUNAL SUPREM		
<i>Sala i data</i>	<i>Referència</i>	<i>Magistrat ponent</i>
1a, 18.1.2009	RJ 2010/1274	Encarnación Roca Trías

SENTÈNCIES I INTERLOCUTÒRIES DEL TRIBUNAL SUPERIOR DE JUSTÍCIA DE CATALUNYA		
<i>Data</i>	<i>Referència</i>	<i>Magistrat ponent</i>
13.3.2014	RJ 2014/2387	Juan Manuel Abril Campoy
3.2.2014	RJ 2014/1568	Carlos Ramos Rubio
15.4.2013	RJ 2013/7245	José Francisco Valls Gombau
30.7.2012	RJ 2012/10035	María Eugenia Alegret Burgués
26.4.2012	RJ 2012/6363	José Francisco Valls Gombau
28.2.2011	RJ 2011/3123	María Eugenia Alegret Burgués
10.9.2010	RJ 2011/2458	Enrique Anglada Fors
22.4.2010	RJ 2010/3623	María Eugenia Alegret Burgués
18.1.2010	RJ 2010/1297	Enrique Anglada Fors
3.12.2009	RJ 2009/1438	María Eugènia Alegret Burgués
6.7.2009	RJ 2009/5669	Carlos Ramos Rubio
10.11.2008	RJ 2009/3142	Carlos Ramos Rubio
18.9.2008	RJ 2009/1726	Carlos Ramos Rubio
5.9.2008	RJ 2009/1449	Enrique Anglada Fors
28.2.2008	RJ 2009/3133	Ramón Foncillas Sopena
4.10.2006	RJ 2007/6178	Carlos Ramos Rubio
5.10.2004	RJ 2005/290	Antonio Bruguera Manté
19.7.2004	RJ 2004/5534	Guillermo Vidal Andreu
6.11.2003	RJ 2003/8842	Guillermo Vidal Andreu
22.9.2003	RJ 2003/7128	Ponç Feliu i Llansa
21.10.2002	RJ 2003/6968	Núria Bassols Muntada

SENTÈNCIES D'AUDIÈNCIES PROVINCIALS		
<i>Tribunal i data</i>	<i>Referència</i>	<i>Magistrat ponent</i>
Barcelona, 17.5.2013	JUR 2013/217827	Joaquín Bayo Delgado
Barcelona, 30.4.2013	JUR 2013/219345	M. José Pérez Tormo
Girona, 14.12.2012	JUR 2013/28553	Fernando Lacaba Sánchez
Girona, 29.6.2012	AC 2012/1356	Núria Lefort Ruiz de Aguiar
Barcelona, 20.2.2012	JUR 2012/140783	Judith Solé Resina
Barcelona, 21.12.2011	JUR 2012/107322	Ana M. García Esquius
Barcelona, 24.5.2011	JUR 2011/293241	M. José Pérez Tormo
Girona, 30.9.2010	JUR 2010/385443	María Isabel Soler Navarro
Barcelona, 27.1.2010	JUR 2010/104643	Pascual Martín Villa
Barcelona, 18.9.1998	EDJ 1998/22211	Ana María García Esquius

BIBLIOGRAFIA

- BAYO DELGADO, Joaquim. «Atribució o distribució de l'ús de l'habitatge familiar. Prestació compensatòria i prestació alimentària». A: INSTITUT DE DRET PRIVAT EUROPEU I COMPARAT DE LA UNIVERSITAT DE GIRONA (coord.). *Qüestions actuals del dret català de la persona i de la família: Materials de les Dissetenes Jornades de Dret català a Tossa*. Girona: Documenta Universitaria, 2013, p. 355-374.
- BAYO DELGADO, Joaquim; CUMELLA GAMINDE, Antoni. «Comentari a l'art. 83 CF. Ús de l'habitatge familiar». A: EGEA FERNÁNDEZ, Joan; FERRER RIBA, Josep (dir.); LAMARCA I MARQUÈS, Albert; RUISÁNCHEZ CAPELASTEGUI, Covadonga (coord.). *Comentaris al Codi de família, a la Llei d'unions estables de parella i a la Llei de situacions convivencials d'ajuda mútua*. Madrid: Tecnos, 2000, p. 391-401.
- BERROCAL LANZAROT, Ana Isabel. «Capítulo 18. El uso de la vivienda familiar en situaciones de crisis matrimonial. Implicaciones sustantivas y registrales». A: BARRADA ORELLANA, Reyes; GARRIDO MELERO, Martín; NASARRE AZNAR, Sergio (coord.). *El nuevo derecho de la persona y de la familia: Libro segundo del Código civil de Cataluña*. Barcelona: Bosch, 2011, p. 471-501.
- CASO SENAL, Mercè. «Comentario a la sección 4ª del capítulo III. Atribución o distribución del uso de la vivienda familiar». A: ROCA TRÍAS, Encarnación (coord. gral.); ORTUÑO MUÑOZ, Pascual (coord. vol.). *Persona y familia: Libro segundo del Código civil de Cataluña*. Madrid: Sepín, 2011a, p. 909-935.

- CASO SEÑAL, Mercè. «L'atribució o distribució de l'ús de l'habitatge familiar». *Ponència de les jornades «El llibre segon del Codi civil de Catalunya», organitzades pel Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada*. Cardona: Ajuntament de Cardona, 2011b.
- CUMELLA GAMINDE, Antoni. «Comentari a l'article 231-9 CCCat. Disposició de l'habitatge familiar». A: EGEA I FERNÁNDEZ, Joan; FERRER I RIBA, Josep (dir.); FARNÓS I AMORÓS, Esther (coord.). *Comentari al llibre segon del Codi civil de Catalunya*. Barcelona: Atelier, 2014, p. 88-96.
- DIÉGUEZ OLIVA, Rocío. «La atribución del uso de la vivienda en situaciones de crisis familiar. Efectos derivados de la falta de titularidad sobre la misma». A: LIÑAN GARCÍA, Ángeles; FUENTE NÚÑEZ DE CASTRO, M. Soledad de la (coord.). *Mujeres y protección jurídica: una realidad controvertida*. Málaga: Atenea, 2008, p. 106-122. (Estudios sobre la Mujer)
- EGEA FERNÁNDEZ, Joan. «Comentari als articles 233-20 a 233-25 i 234-8 CCCat». A: EGEA I FERNÁNDEZ, Joan; FERRER I RIBA, Josep (dir.); FARNÓS I AMORÓS, Esther (coord.). *Comentari al llibre segon del Codi civil de Catalunya*. Barcelona: Atelier, 2014, p. 502-536 i 562-567.
- ESPIAU ESPIAU, Santiago. «L'atribució conjunta de l'ús de l'habitatge familiar en una situació de crisi matrimonial: comentari a la Sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya de 18 de gener de 2010». *Revista Catalana de Dret Privat* [Barcelona], vol. 11 (2010), p. 245-257.
- «Capítulo 15. La disposición de la vivienda familiar en el libro segundo del Código civil de Cataluña». A: BARRADA ORELLANA, Reyes; GARRIDO MELERO, Martín; NASARRE AZNAR, Sergio (coord.). *El nuevo derecho de la persona y de la familia: Libro segundo del Código civil de Cataluña*. Barcelona: Bosch, 2011, p. 409-427.
- FERNÁNDEZ-GIL VIEGA, Isabel. «Capítulo IV. Efectos comunes a los procesos de separación, divorcio y nulidad. 3.4. La atribución del uso de la vivienda familiar». A: DíEZ-PICAZO GIMÉNEZ, Gema (coord.). *Derecho de familia*. Cizur Menor: Thomson Reuters - Civitas, 2012, p. 1406-1415.
- LARRONDO LIZARRAGA, Joaquín María. «Comentari a l'art. 9 CF. Disposició de l'habitatge familiar». A: EGEA FERNÁNDEZ, Joan; FERRER RIBA, Josep (dir.); LAMARCA I MARQUÈS, Albert; RUISÁNCHEZ CAPELASTEGUI, Covadonga (coord.). *Comentaris al Codi de família, a la Llei d'unions estables de parella i a la Llei de situacions convivencials d'ajuda mútua*. Madrid: Tecnos, 2000, p. 123-134.
- MARTÍN CASALS, Miquel. «El derecho a la "convivencia anómica en pareja": ¿un nuevo derecho fundamental? Comentario general a la STC de 23.4.2013 (RTC 2013/93)». *InDret*, núm. 3 (2013).
- PEREDA GAMEZ, Francisco. «Algunas notas sobre las controversias sobre la vivienda familiar en las uniones estables de pareja». *Cuadernos de Derecho Judicial* [Madrid, Consejo General del Poder Judicial], any 2003, núm. 1, *Dedicado a: las uniones estables de pareja* [dir.: Pascual Ortuño Muñoz], p. 318.

- SANTDIUMENGE I FARRÉ, Josep. «Comentari a l'art. 2 CF. Domicili familiar». A: EGEA FERNÁNDEZ, Joan; FERRER RIBA, Josep (dir.); LAMARCA I MARQUÈS, Albert; RUISÁNCHEZ CAPELASTEGUI, Covadonga (coord.). *Comentaris al Codi de família, a la Llei d'unions estables de parella i a la Llei de situacions convivencials d'ajuda mútua*. Madrid: Tecnos, 2000, p. 67-77.
- SEUBA TORREBLANCA, Joan Carles. «Comentari a l'article 231-3 CCCat. Domicili familiar». A: EGEA I FERNÁNDEZ, Joan; FERRER I RIBA, Josep (dir.); FARNÓS I AMORÓS, Esther (coord.). *Comentari al llibre segon del Codi civil de Catalunya*. Barcelona: Atelier, 2014, p. 72-76.
- TORRELLES TORREA, Esther. «Cesión de vivienda a hijo y posterior crisis matrimonial con atribución judicial del uso a su cónyuge: un desahucio por precario que afecta mayoritariamente a mujeres». A: GARCÍA RUBIO, María Paz; VALPUESTA FERNÁNDEZ, M. del Rosario (dir.); LÓPEZ DE LA CRUZ, Laura; OTERO CRESPO, Marta (coord.). *El levantamiento del velo: Las mujeres en el derecho privado*. València: Tirant lo Blanch, 2011, p. 1408-1428.
- TUR RACERO, Montserrat. «La Llei 25/2010, del 29 de juliol del llibre II del Codi civil de Catalunya, relatiu a la persona i la família. Una lectura amb perspectiva de gènere». *Activitat Parlamentària* [Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació], núm. 23, *Llei del llibre II del Codi civil de Catalunya, relatiu a la persona i la família* (desembre 2010), p. 16-20.
- VIÑAS MAESTRE, Dolors. «Unions estables de parella. Regulació processal i ús del domicili». *InDret*, núm. 1 (2007), p. 1-18.